

Zofia Godzwon
Akademia Ignatianum w Krakowie

Warunki ochrony własności intelektualnej w uczelniach oraz jednostkach badawczych i rozwojowych w Polsce

Abstrakt. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie warunków prawnych, kadrowych oraz finansowych, w jakich jest realizowana ochrona własności intelektualnej polskich naukowców i ich wychowanków. W tekście próbowano rozwinąć zagadnienia związane z rozwojem naukowym pracowników naukowo badawczych, w którym wskazano różnicę między uzyskiwanymi osiągnięciami a wynalazkiem, pracą dydaktyczną nauczyciela akademickiego i jego rolą wobec studentów w zapobieganiu powstawaniu plagiatów. Nawiązano do kodeksów etycznych jako narzędzi wspomagających rozumienie obowiązujących przepisów oraz omówiono statystykę rozwoju młodej kadry naukowej. Wskazano źródła nakładów finansowych na naukę i również pokazano ustawowe zasady regulacji związanych z wykorzystywaniem własności intelektualnej w uniwersytetach i jednostkach naukowo badawczych. W zakończeniu podano uzyskane wymierne efekty wyżej wymienionych jednostek w postaci zgłoszeń wynalazków i uzyskanych patentów a także wdrożonych licencji

Conditions of Intellectual Property Protection at Universities and Research and Development Units in Poland

Abstract. The purpose of this article is to present the legal, human and financial conditions, in which the protection of intellectual property of the Polish scientists and their students is implemented. The text attempts to explore the issues related to the scientific development of scientific workers. It indicates the differences between the obtained achievements and inventions, and between the didactic work of a university professor and his role in preventing the formation of plagiarism among the students. The text refers to the codes of ethics as tools helpful to understand the provisions of the existing legislation, and discusses the statistics of development of young researchers. It indicates the sources of funding the science and it also shows the statutory principles regulating the use of intellectual property in university and R&D units. At the end, the achieved measurable results of the activities of the above mentioned units are discussed – the inventions, granted patents as well as implemented licenses.

Keywords: intellectual property, research activities, higher education

Wprowadzenie

W Polsce idea ochrony własności intelektualnej zbliża się do pełnego wieku. W dniu 28 grudnia 1918 r. powstał Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej. Polska przystąpiła do Konwencji Paryskiej o ochronie własności przemysłowej w dniu 10 listopada 1919 r., dołączając do współpracy międzynarodowej w tej dziedzinie. Pierwszy znak towarowy został zarejestrowany w Urzędzie

Patentowym 11 kwietnia 1924 r. a 24 kwietnia 1924 r. został udzielony pierwszy patent¹.

Zapisy prawne regulujące ochronę praw własności intelektualnej w szkołach wyższych i instytucjach naukowo-badawczych znajdują się w ustawach: o prawie autorskim i prawach pokrewnych², prawo własności przemysłowej³, o ochronie konkurencji i konsumentów⁴, o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji⁵, kodeks pracy⁶, kodeks cywilny⁷. Z ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym⁸ wynika statut uczelni a z ustawy o zasadach finansowania nauki⁹ wynika statut jednostki naukowej i badawczo rozwojowej. Zawarte są w niej również przepisy dotyczące ochrony własności intelektualnej.

Senat uczelni uchwała regulamin zarządzania prawami własności intelektualnej oraz zasady komercjalizacji wyników badań naukowych i prac rozwojowych, który powinien określać prawa i obowiązki uczelni, pracowników oraz studentów i doktorantów w zakresie ochrony i korzystania z praw autorskich i praw pokrewnych oraz praw własności przemysłowej; zasady wynagradzania twórców; zasady i procedury komercjalizacji wyników badań naukowych i prac rozwojowych; zasady korzystania z majątku uczelni wykorzystywanego do komercjalizacji wyników badań naukowych i prac rozwojowych oraz świadczenia usług naukowo-badawczych.¹⁰

Ochrona osiągnięć pracowników naukowych

Obowiązkiem nauczycieli akademickich jest przestrzeganie prawa własności intelektualnej, podczas świadczenia pracy w uczelni, w ramach której zobowiązani są prowadzić badania naukowe i prace rozwojowe, rozwijać twórczość naukową albo artystyczną.¹¹ Z założenia, w wyniku działalności pracowników naukowych, zarówno badaczy jak i nauczycieli akademickich, powstają myśli i idee, które można materializować i czerpać z nich nie tylko satysfakcję lecz także, po spełnieniu określonych warunków, generować zyski. Obecne funkcjonowanie społeczeństw oparte jest przede wszystkim na dokumentach prawnych, ponieważ normy moralne, które są różnorodnie rozumiane i stosowane, pozwalają na ich niejednorodną interpretację. Owocem pracy twórczej naukowców są różnorodne odkrycia oraz dzieła materialne, w zależności od dziedziny nauki.

¹ Informacja ze strony Urzędu Patentowego <http://www.uprp.pl/o-urzedzie/Lead03,14,56,1,index.pl,text/>.

² Ustawa z dnia 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. z 1994 r. Nr 24, poz. 83).

³ Ustawa z dnia 30.06.2000 r. Prawo własności przemysłowej Dz. U. z 2013 r., poz. 1410.

⁴ Ustawa z dnia 16.07. 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz. U. Nr 50, poz. 331).

⁵ Ustawa z dnia 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Dz. U. z 1993 r. Nr 47, poz. 211.

⁶ Ustawa z dnia 26.06.1974 r. Kodeks pracy 2015 (Dz. U. z 2014 r., poz. 1502).

⁷ Ustawa z dnia 23.04.1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93).

⁸ Ustawa z dnia 27.07.2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 2005 r. Nr 164, poz. 1365).

⁹ Ustawa z dnia 30.04.2010 r. o zasadach finansowania nauki Dz. U. z 2010 r. Nr 96, poz. 615.

¹⁰ Ustawa z dnia 27.07.2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 2005 r. Nr 164, poz. 1365) Art. 86c.

¹¹ Jak wyżej, Art. 111 ust. 1.

Odkrycie naukowe, czyli obserwacja nieznanego zjawiska występującego naturalnie w przyrodzie oraz dostrzeżenie w nim nowych możliwości, daje badaczowi satysfakcję z pracy. Jednakże odkrycia nie podlegają ochronie patentowej, ponieważ należą one do domeny publicznej i są własnością całej ludzkości.¹² Dlatego też nie uważa się za wynalazki odkryć, teorii naukowych i metod matematycznych; wytworów o charakterze jedynie estetycznym; planów, zasad i metod dotyczących działalności umysłowej lub gospodarczej oraz gier, programów do maszyn cyfrowych; przedstawienia informacji. Nie podlegają opatentowaniu również wytwory, dla których brak możliwości wykorzystania może być wykazany w świetle powszechnie przyjętych i uznanych zasad nauki¹³.

Nie spełnia kryterium wynalazku wytwór, jeśli znawca ocenia, że wytwór ten wynika w oczywisty sposób ze stanu techniki. Wynalazkiem nie jest również ludzkie ciało, w różnych stadiach jego formowania się i rozwoju oraz zwykłe odkrycie jednego z jego elementów, włącznie z sekwencją lub częściową sekwencją genu.¹⁴

Jednocześnie przepisy nie pozwalają udzielić patentu na:

- 1) wynalazki, których wykorzystywanie byłoby sprzeczne z porządkiem publicznym lub dobrymi obyczajami; nie uważa się za sprzeczne z porządkiem publicznym korzystanie z wynalazku tylko dlatego, że jest zabronione przez prawo;
- 2) odmiany roślin lub rasy zwierząt oraz czysto biologiczne sposoby hodowli roślin lub zwierząt, jeżeli w całości składa się ze zjawisk naturalnych, takich jak krzyżowanie lub selekcjonowanie. Przepis ten nie ma zastosowania do mikrobiologicznych sposobów hodowli ani do wytworów uzyskiwanych takimi sposobami;
- 3) sposoby leczenia ludzi i zwierząt metodami chirurgicznymi lub terapeutycznymi oraz sposoby diagnostyki stosowane na ludziach lub zwierzętach. Przepis ten nie dotyczy produktów, substancji lub mieszanin stosowanych w diagnostyce lub leczeniu, które podlegają prawu patentowemu.¹⁵

Ochrona prawna publikacji naukowych, literackich zawiera się w Prawie autorskim¹⁶, natomiast ochrona nowej technologii, która przyczyniła się do danego odkrycia zawarta jest w Prawie własności przemysłowej¹⁷.

Prawo ustalone w 1952 r. mówiło, że nie są przedmiotem praw autorskich akty prawodawcze i administracyjne, orzeczenia sądów i innych władz, pisma i wzory, przeznaczone przez władze do powszedniej wiadomości, informacje prasowe i repor-

¹² Ustawa z dnia 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz. U. z 2013 r., poz. 1410), Art. 24.

¹³ Ustawa z dnia 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz. U. z 2013 r., poz. 1410), Art. 28.

¹⁴ Ustawa z dnia 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz. U. z 2013 r., poz. 1410), Art. 93 ust. 3 pkt. 1.

¹⁵ Ustawa z dnia 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz. U. z 2013 r., poz. 1410), Art. 29.

¹⁶ Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. z 1994 r. Nr 24, poz. 83).

¹⁷ Ustawa z dnia 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz. U. z 2001 r. Nr 49, poz. 508).

terskie zdjęcia fotograficzne oraz przeniesienie na inną technikę artystyczną wzoru, przeznaczonego dla przemysłu, jeżeli przeniesienie jest zwykłą czynnością przygotowawczą do produkcji przemysłowej, dla której wzór jest przeznaczony¹⁸. Zostało ono zmienione w 1994 r. Obecnie nie stanowią przedmiotu prawa autorskiego: akty normatywne lub ich urzędowe projekty; urzędowe dokumenty, materiały, znaki i symbole; opublikowane opisy patentowe lub ochronne oraz proste informacje prasowe.¹⁹

Przedmiotem prawa autorskiego od 1952 r. był każdy utwór literacki, naukowy oraz artystyczny, ustalony w jakiegokolwiek postaci a zwłaszcza utwory wyrażone drukiem, słowem lub pismem, utwory muzyczne i sztuk plastycznych a także sztuki choreograficznej, kinematograficznej, utrwalone w scenariuszach, rysunkach lub fotografiach.²⁰

Według obowiązujących przepisów przedmiotem prawa autorskiego jest każdy przejaw działalności twórczej, określany jako utwór, o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiegokolwiek postaci, bez względu na wartość, przeznaczenie i sposób wyrażenia. Utworami są, wyrażone słowem, symbolami matematycznymi lub znakami graficznymi, dzieła literackie, publicystyczne, naukowe, kartograficzne oraz programy komputerowe. Prawem autorskim również objęte są wytwory plastyczne, fotograficzne, lutnicze, wzornictwa przemysłowego, architektoniczne, urbanistyczne, muzyczne i słowno-muzyczne, sceniczne, sceniczno-muzyczne, choreograficzne i pantomimiczne oraz audiowizualne, w tym filmowe. Utwór, nawet nieukończony, objęty jest prawem autorskim od chwili jego ustalenia i jego ochrona przysługuje twórcy niezależnie od spełnienia jakichkolwiek formalności. Jednakże, należy mieć na uwadze, że ochroną można objąć wyłącznie sposób wyrażenia utworu. Odkrycia, idee, procedury, metody i zasady działania oraz koncepcje matematyczne nie są objęte ochroną.²¹

Należy rozróżnić dwa rodzaje praw autorskich: osobiste i majątkowe.

Prawo autorskie z 1952 r. w zakresie osobistych praw autorskich dawało prawo twórcy do ochrony autorskich dóbr osobistych, do wyłącznego rozporządzenia utworem oraz do wynagrodzenia za wykorzystanie utworu.²² Jednak instytucja naukowa miała prawo pierwszego wydania utworu naukowego, opracowanego przez pracownika w niej zatrudnionego w ramach zadań służbowych wynikających z umowy o pracę lub o dzieło. Prawo to wygasało z upływem dwóch lat od dostarczenia utworu. Ponadto taka instytucja mogła korzystać z utworu jako materiału naukowego bez obowiązku uzyskania zezwolenia twórcy i bez osobnego za to wynagrodzenia.²³ Również jeśli pracownik wykonał utwór na podstawie stosunku służbowego to wtedy prawo autorskie do wzoru artystycznego dla przemysłu,

¹⁸ Ustawa z dnia 10.07.1952 r. o prawie autorskim, Dz. U. z 1952 r. Nr 34, poz. 234, Art. 5.

¹⁹ Ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz. U. z 1994 r. Nr 24, poz. 83, Art. 4.

²⁰ Ustawa z dnia 10.07.1952 r. o prawie autorskim, Dz. U. z 1952 r. Nr 34, poz. 234, Art. 1 i 2.

²¹ Ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz. U. z 1994 r. Nr 24, poz. 83, Art. 1.

²² Ustawa z dnia 10.07.1952 r. o prawie autorskim, Dz. U. z 1952 r. Nr 34, poz. 234, Art. 15.

²³ Ustawa z dnia 10.07.1952 r. o prawie autorskim, Dz. U. z 1952 r. Nr 34, poz. 234, Art. 14.

projektu, planu, rysunku technicznego albo architektonicznego, przeznaczonego dla przemysłu lub budownictwa a także utworu przeznaczonego do reklamy lub propagandy w dziedzinie gospodarczej — służyło tej jednostce gospodarki społecznej. Jednak w takich przypadkach twórca zachowywał wyłączne prawo do ochrony autorskich dóbr osobistych.²⁴ W chwili obecnej, zapisy ustawy w powyższym zakresie są merytorycznie nie zmienione.²⁵

Również w ustawie z 1952 r. jak i przepisach obowiązujących od pierwszej połowy 2015 r., twórcą jest osoba, której nazwisko w tym charakterze uwidoczniło na egzemplarzach utworu lub której autorstwo podano do publicznej wiadomości w jakikolwiek inny sposób w związku z rozpowszechnianiem utworu. Prawo autorskie przysługuje twórcy, z zastrzeżeniem przypadków, w których ustawa stanowi inaczej.²⁶

Naruszenia autorskich dóbr osobistych dopuszcza się, kto przywłaszcza sobie autorstwo, nazwisko lub pseudonim twórcy, pomija nazwisko twórcy przy wydaniu lub odtworzeniu utworu, kto wbrew woli twórcy umieszcza jego nazwisko na utworze lub w inny sposób ujawnia autorstwo, nie podaje w swoim utworze twórcy lub źródła, z którego zaczerpnął treść lub wyjątki, albo podaje fałszywie autora lub źródło, publikuje dzieło nie przeznaczone przez twórcę do publikacji, wprowadza w utworze zmiany, dodatki lub skróty, które zniekształcają treść lub formę albo pomniejszają wartość utworu, a także działa w inny sposób z ujmą dla autorskich dóbr osobistych twórcy.²⁷

Współczesnemu naukowcowi autorskie prawa osobiste chronią nieograniczoną w czasie oraz niepodlegającą zrzeczeniu się lub zbyciu więź twórcy z utworem. Dotyczy to zwłaszcza prawa do autorstwa utworu, polegającego na: oznaczeniu utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem albo prawa do jego anonimowego udostępniania, nienaruszalności treści oraz formy utworu i jego rzetelnego wykorzystania, decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności oraz nadzoru nad sposobem korzystania z utworu. Jednak w nielicznych szczególnych przypadkach ustawa stanowi inaczej.²⁸

W ramach ochrony autorskich praw osobistych twórca, którego te prawa zostały zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania. W przypadku dokonania naruszenia można żądać od osoby naruszającej, by dopełniła ona czynności potrzebnych do usunięcia skutków, a zwłaszcza by złożyła publiczne oświadczenie o odpowiedniej treści i formie. Jeżeli naruszenie było zawinione, sąd może przyznać twórcy odpowiednią sumę pieniężną tytułem zadośćuczynienia

²⁴ Ustawa z dnia 10.07.1952 r. o prawie autorskim, Dz. U. z 1952 r. Nr 34, poz. 234, Art. 12.

²⁵ Ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz. U. z 1994 r. Nr 24, poz. 83, Art. 12 do 14.

²⁶ Ustawa z dnia 10.07.1952 r. o prawie autorskim, Dz. U. z 1952 r. Nr 34, poz. 234, Art. 7 oraz Ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz. U. z 1994 r. Nr 24, poz. 83, Art. 8.

²⁷ Ustawa z dnia 10.07.1952 r. o prawie autorskim, Dz. U. z 1952 r. Nr 34, poz. 234, Art. 52.

²⁸ Ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz. U. z 1994 r. Nr 24, poz. 83, Art. 16.

za doznaną krzywdę lub – na żądanie twórcy – zobowiązać sprawcę, aby uiścił odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez twórcę cel społeczny. Po śmierci twórcy, jeżeli nie wyraził on innej woli, to z powództwem o ochronę autorskich praw osobistych zmarłego może wystąpić małżonek, a w przypadku jego braku kolejno: zstępni, rodzice, rodzeństwo, zstępni rodzeństwa jak również stowarzyszenie twórców właściwe ze względu na rodzaj twórczości lub organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi, która zarządzała prawami autorskimi zmarłego twórcy.²⁹

Osoba uprawniona np. nauczyciel akademicki lub pracownik naukowy, którego autorskie prawa majątkowe zostały naruszone, może żądać od naruszającego te prawa: zaniechania naruszenia, usunięcia skutków naruszenia, naprawienia wyrządzonej szkody: na zasadach ogólnych albo poprzez zapłatę sumy pieniężnej w wysokości odpowiadającej dwukrotności, a w przypadku gdy naruszenie jest zawinione trzykrotności, stosownego wynagrodzenia, które w chwili jego dochodzenia byłoby należne tytułem udzielenia przez uprawnionego zgody na korzystanie z utworu a także wydania uzyskanych korzyści. Równocześnie osoba, której autorskie prawa majątkowe zostały naruszone może domagać się ogłoszenia w prasie oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie lub podania do publicznej wiadomości części albo całości orzeczenia sądu wydanego w rozpatrywanej sprawie, w sposób i w zakresie określonym przez sąd jak również zapłaty przez osobę, która naruszyła autorskie prawa majątkowe, odpowiedniej sumy pieniężnej, nie niższej niż dwukrotna wysokość uprawdopodobnionych korzyści odniesionych przez sprawcę z dokonanego naruszenia, na rzecz Funduszu Promocji Twórczości, gdy naruszenie jest zawinione i zostało dokonane w ramach działalności gospodarczej wykonywanej w cudzym albo we własnym imieniu, choćby na cudzy rachunek.³⁰

Rola nauczyciela akademickiego w przestrzeganiu prawa własności intelektualnej przez studentów

Zgodnie z obecnymi zapisami ustawy nauczyciele akademicy są zobowiązani do przestrzegania prawa własności intelektualnej³¹. Przestrzeganie prawa własności intelektualnej obowiązuje w realizacji wykonywanych przez nich zadań badawczych oraz w pracy dydaktycznej zarówno w zakresie prawa autorskiego jak i prawa własności przemysłowej. Dlatego też w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym zapisano obowiązek wobec pracowników naukowo-dydaktycznych oraz dydaktycznych w zakresie kształcenia i wychowywania studentów, w tym nadzo-

²⁹ Ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz. U. z 1994 r. Nr 24, poz. 83, Art. 78.

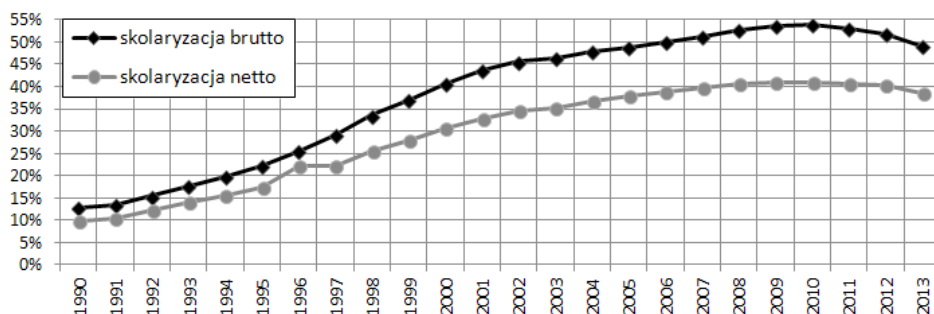
³⁰ Ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz. U. z 1994 r. Nr 24, poz. 83, Art. 79.

³¹ Ustawa z dnia 27.07.2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 2005 r. Nr 164, poz. 1365) Art. 111.1.

rowania opracowywanych przez studentów prac zaliczeniowych, semestralnych, dyplomowych, zarówno pod względem merytorycznym, jak i metodycznym.³² Prace wykonywane przez studentów muszą być zgodne z prawami własności intelektualnej a nadzorujący ten etap kształcenia nauczyciele mają obowiązek szczególnego zwracania uwagę na tę kwestię. Praca dyplomowa jest samodzielnym opracowaniem określonego zagadnienia naukowego lub artystycznego lub dokonaniem artystycznym prezentującym ogólną wiedzę i umiejętności studenta związane z danym kierunkiem studiów, poziomem i profilem kształcenia oraz umiejętności samodzielnego analizowania i wnioskowania. Praca taka może zostać wykonana w postaci pracy pisemnej, opublikowanego artykułu, pracy projektowej, w tym projektu i wykonania programu lub systemu komputerowego, oraz w postaci pracy konstrukcyjnej, technologicznej lub artystycznej.³³

W Polsce po wprowadzeniu w 1990 r. nowych zapisów ustawowych³⁴, umożliwiających uruchomienie płatnych przez studentów studiów wieczorowych, zaoczných oraz podyplomowych a także przepisów umożliwiających zakładanie prywatnych szkół wyższych³⁵, szybko zaczął rosnać wskaźnik skolaryzacji w szkolnictwie wyższym.³⁶

Wykres 1. Współczynnik skolaryzacji brutto i netto w grupie wiekowej 19–24

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa Rok XX (1960) do Rok LXXIV (2014) Główny Urząd Statystyczny, Szkoły wyższe i ich finanse 2009 do 2013. Informacje i opracowania statystyczne, Warszawa 2010 do 2014.

³² Ustawa z dnia 27.07.2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 2005 r. Nr 164, poz. 1365) Art. 111.1.

³³ Ustawa z dnia 27.07.2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 2005 r. Nr 164, poz. 1365) Art. 197a.

³⁴ Ustawa z dnia 12.09.1990 r. o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 1990 r. Nr 65, poz. 385) Art. 23 ust. 2 pkt 2.

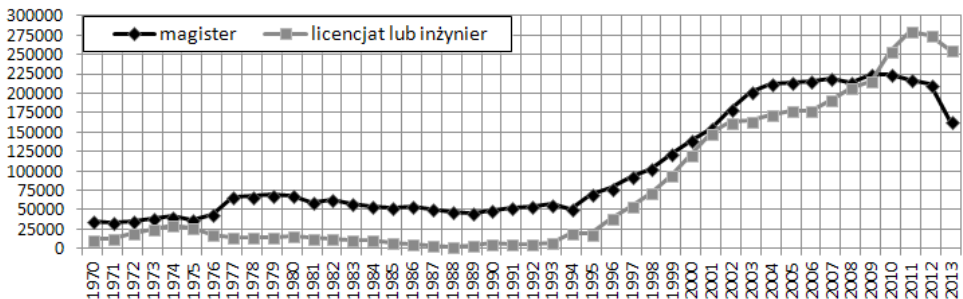
³⁵ Ustawa z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym: Dz. U. z 1990 r. Nr 65, poz. 385 Art. 15 ust. 1

³⁶ W oparciu o definicję Głównego Urzędu Statystycznego współczynniki skolaryzacji są procentowo wyrażaną miarą powszechności kształcenia. Są liczone dla stanu populacji na dzień 31 grudnia każdego roku. Współczynnik skolaryzacji brutto w szkolnictwie wyższym jest stosunkiem wszystkich osób studiujących, bez względu na wiek, do całej populacji osób w wieku 19 do 24 lat, jako wieku osób nominalnie przypisanych temu poziomowi kształcenia. Natomiast współczynnik skolaryzacji netto jest stosunkiem liczby studentów w wieku 19 do 24 lat, czyli w nominalnym wieku kształcenia na danym poziomie do liczby ludności w wieku nominalnie przypisanym temu poziomowi kształcenia czyli 19 do 24 lat.

W latach 60-tych XX w. system stypendiów studenckich został dobrze rozwinięty. Skutkowało to stałym wzrostem młodzieży studiującej. Na początku lat 70-tych stypendia wynosiły około 1/3 przeciętnej płacy a w przypadku młodzieży w trudnej sytuacji materialnej sięgały nawet połowy przeciętnej płacy w gospodarce w tamtym czasie.³⁷ Około roku 1972 do szkół wyższych wchodzi fala wyżu demograficznego. Dlatego też w dobrej sytuacji gospodarczej tamtego okresu, przy wsparciu pomocy materialnej dla studentów oraz na fali wyżu demograficznego, rok 1977 jest rokiem wyjątkowego skoku wypromowanych absolwentów studiów magisterskich. Bardzo wysoki poziom prawie 70 tys. absolwentów studiów magisterskich rocznie utrzymywał się do roku 1980, który był rokiem rozpoczynającym systematyczny spadek liczby absolwentów. Nie można było wiązać tego jeszcze z rozpoczynającym się spadkiem kandydatów na studia z grupy wiekowej 20–24 lata, gdyż w latach 1980–1984 studia powinien kończyć szczyt wyżu demograficznego. Jednak zaistniała w Polsce po roku 1980 sytuacja społeczno, polityczna oraz gospodarcza, przejawiająca się inflacją oraz falą emigracji polityczno-zarobkowej, dała spadek promowanych absolwentów.

Około roku 1985 do trudnej sytuacji społeczno-gospodarczej kraju doszła faza pogłębiającego się niżu demograficznego. Z jednej strony ubywało młodzieży w grupie wiekowej 20–24, przychodzącej na studia a z drugiej strony brakowało stabilnej pomocy materialnej państwa dla studiujących. Jednocześnie w związku z inflacją dotacja budżetowa otrzymywana przez uczelnie nie pozwalała na zwiększenie limitu przyjęć na studia, które w tamtych latach były bezpłatne.

Wykres 2. Absolwenci ze stopniem magistra oraz licencjata lub inżyniera w latach 1970–2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa Rok XXX (1970) do Rok LXXIV (2014) Główny Urząd Statystyczny, Szkoły wyższe i ich finanse 2013. Informacje i opracowania statystyczne, Warszawa 2014.

³⁷ Na podstawie porównania *Informacji ze strony Zakładu Ubezpieczeń Społecznych*. Data pobrania 09.03.2011 <http://www.zus.pl/default.asp?p=4&tid=3381> z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 01.03.1973 w sprawie pomocy materialnej dla studentów szkół wyższych. Dz. U. z 1973 r. Nr 7, poz. 50.

Sytuacja spadku absolwentów została wyhamowana przez umożliwienie szkołom wyższym pobierania opłat za studia wieczorowe, zaoczne i podyplomowe, co natychmiast polepszyło kondycje finansową uczelni państwowych. Jednocześnie od roku 1990 r. uruchomiono proces tworzenia nowych niepaństwowych szkół wyższych³⁸. W roku 1990 przy 12,9% skolaryzacji brutto było 46.270 absolwentów studiów magisterskich. Gdy w roku 1995 wskaźnik skolaryzacji brutto podniósł się do 22,3% liczba absolwentów studiów magisterskich wzrosła do 70.029 osób. W roku 1997 dodatkowo prawo dozwoliło na tworzenie państwowych wyższych szkół zawodowych³⁹. Dało to możliwość przygotowywania w tych szkołach licencjatów – kandydatów na studia uzupełniające magisterskie mogących również przechodzić z uczelni prywatnych do uczelni państwowych na kolejny stopień kształcenia. Dlatego też po kolejnych 5 latach w 2000 roku przy wskaźniku 40,7% skolaryzacji brutto mury szkół wyższych opuściło 154.895 magistrów. W 2007 roku wskaźnik skolaryzacji brutto w populacji studentów osiągnął rekordowy w Europie wynik 51,1% studentów, co skutkowało 218.445 absolwentami studiów magisterskich. Dane te dotyczą absolwentów studiów stacjonarnych i niestacjonarnych, które do 2004 miały rozróżnione nazwy na studia dzienne, wieczorowe, zaoczne i eksternistyczne. Dane statystyczne z roku 2009 podają nadal rosnącą liczbę 223.776 absolwentów studiów magisterskich i 215.973 absolwentów studiów licencjackich, przy opadającej od 2005 r. liczbie młodzieży w grupie wiekowej 20–24 lat. Jednak od roku 2011 obserwujemy zmniejszanie się liczby wypromowanych zarówno magistrów jak i licencjatów oraz inżynierów. Jest to widoczny już skutek wejścia do szkół wyższych fali niżu demograficznego, która jest realna do lat 2030, gdyż wzrosnąć może dopiero po bieżącym wroście urodzin nowego pokolenia.

W związku z ponad 4,5 krotnym wzrostem liczby wypromowanych magistrów oraz ponad 11 krotnym wzrostem liczb wypromowanych licencjatów i inżynierów, ustawodawca wprowadził ustawą z 11.07.2014 r.⁴⁰ zmiany, w których postanowił zobowiązać nauczycieli szkół wyższych do sprawdzania pisemnych prac dyplomowych przed egzaminem dyplomowym z wykorzystaniem programów antyplagiatowych, współpracujących z ogólnopolskim repozytorium pisemnych prac dyplomowych.⁴¹ Obecnie przed dopuszczeniem do obrony pracy dyplomowej promotor zobowiązany jest do przeanalizowania wydruku z systemu antyplagiatowego, który to wydruk jest dołączany do egzemplarza archiwalnego pracy.

Jako podstawę do porównań w systemie elektronicznym, stworzono bazę prac polskich szkół wyższych. Została ona nazwana ogólnopolskie repozytorium pisem-

³⁸ Ustawa z dnia 12.09.1990 r. o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 1990 r. Nr 65, poz. 385) Art. 15.

³⁹ Ustawa z dnia 26.06.1997 o wyższych szkołach zawodowych, Dz. U. Nr 96, poz. 590.

⁴⁰ Ustawa z dnia 11.07. 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym oraz niektórych innych ustaw, Warszawa, dnia 5.09.2014 r. Poz. 1198 Art. 1 ust. 111.

⁴¹ Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym art. 167a.

nych prac dyplomowych i prowadzi ją Minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego.

W repozytorium zamieszcza się: tytuł pracy dyplomowej; imiona i nazwisko autora pracy dyplomowej; promotora oraz recenzentów tej pracy; nazwę podstawowej jednostki organizacyjnej; nazwę uczelni; datę zdania egzaminu dyplomowego; nazwę kierunku studiów oraz treść pracy dyplomowej. W przypadku prac zawierających informacje podlegające ochronie na podstawie przepisów o ochronie informacji niejawnych, są one zwolnione z umieszczenia w repozytorium. Praca dyplomowa jest wprowadzana do repozytorium niezwłocznie po zdaniu egzaminu dyplomowego.⁴² Ze względu na ważność uzupełniania tych danych, ustawa wskazuje Rektora jako odpowiedzialnego za dotrzymanie terminu.

Nauczycielom, pracownikom naukowym czy studentom, w dążeniu do realizacji celów dydaktycznych, badawczych czy ze względu na udział konferencjach naukowych, a także w sprawozdaniach o aktualnych wydarzeniach wolno przytaczać utwory udostępniane podczas tych wydarzeń, jednakże w granicach uzasadnionych celem informacji. Również instytucje naukowe i oświatowe mogą, w celach dydaktycznych lub prowadzenia własnych badań, korzystać z rozpowszechnionych utworów w oryginale i w tłumaczeniu oraz sporządzać w tym celu egzemplarze fragmentów rozpowszechnionego utworu.⁴³

Innym problemem z jakim często spotykamy się w szkolnictwie wyższym jest zagadnienie kserowania materiałów ułatwiających zgromadzenie materiału do studiowania oraz prowadzenia badań. Dlatego też biblioteki, archiwa i szkoły mogą: udostępniać nieodpłatnie, w zakresie swoich zadań statutowych, egzemplarze utworów rozpowszechnionych; sporządzać lub zlecać sporządzanie egzemplarzy rozpowszechnionych utworów w celu uzupełnienia, zachowania lub ochrony własnych zbiorów; udostępniać zbiory dla celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali) znajdujących się na terenie tych jednostek. Przepisy pozwalają również na przytaczanie w utworach, stanowiących samoistną całość, urywków rozpowszechnionych utworów lub drobnych utworów w całości. Cytowanie takie musi mieścić się w zakresie uzasadnionym wyjaśnieniem, analizą krytyczną, nauczaniem lub prawami gatunku twórczości. W celach dydaktycznych i naukowych wolno zamieszczać rozpowszechnione drobne utwory lub fragmenty większych utworów w podręcznikach, wypisach i antologiach. Jednak w przypadku wykorzystania tych utworów w powyższych publikacjach, ich twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia.⁴⁴

⁴² Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym art. 167b.

⁴³ Ustawa z dnia 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. z 1994 r, Nr 24, poz. 83) Art. 26–27.

⁴⁴ Ustawa z dnia 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. z 1994 r. Nr 24, poz. 83) Art. 28–29.

Ustawodawca wspomaga kształcenie i rozwój osób niepełnosprawnych pozwalając korzystać z już rozpowszechnionych utworów, jeżeli to korzystnie odnosi się bezpośrednio do ich upośledzenia, nie ma zarobkowego charakteru i jest podejmowane w rozmiarze wynikającym z natury upośledzenia. Przykładem tego są kabiny w bibliotekach z wyposażeniem (komputer, klawiatura z nakładką brajlowską, skaner, urządzenie do czytania pisma drukowanego głosem syntetycznym), umożliwiające osobom niewidomym studiowanie, poprzez zapewnienie samodzielności w korzystaniu z książek – odsłuchiwaniu, skanowaniu, przetwarzaniu na pismo Braille’a⁴⁵. Również dla celów bezpieczeństwa publicznego lub na potrzeby postępowań administracyjnych, sądowych lub prawodawczych oraz sprawozdań z tych postępowań wolno korzystać z rozpowszechnionych utworów.⁴⁶

Wychowanie młodej kadry naukowej w poszanowaniu dla własności intelektualnej

Dla ułatwienia stosowania się do praw wynikających z poszanowania własności intelektualnej organizacje i instytucje zarówno polskie jak i międzynarodowe przygotowały kodeksy etyczne dla nauczycieli akademickich i pracowników naukowych. Należą do nich:

- Dobre obyczaje w nauce. Zbiór zasad i wytycznych⁴⁷ – opracowany w Polskiej Akademii Nauk,
- Kodeks Dobre Praktyki w Szkołach Wyższych⁴⁸ – opracowany przez Fundację Rektorów Polskich,
- Europejska Karta Naukowca. Kodeks postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych⁴⁹ jako zalecenie Komisji Europejskiej,
- Kodeks Etyki Pracownika Naukowego⁵⁰ opracowany przez Komisję do spraw etyki w nauce PAN,
- Rzetelność w badaniach naukowych a poszanowanie własności intelektualnej⁵¹ – opracowanie przygotowane przez Zespół do Spraw Dobrych Praktyk Akademickich.

⁴⁵ Przykładowe ale i wzorcowe dwa stanowiska pracy naukowej dla niewidomych znajdują się w Bibliotece Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

⁴⁶ Ustawa z dnia 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. z 1994 r. Nr 24, poz. 83) Art. 33.

⁴⁷ PAN, Wyd. III, Warszawa 2001 http://www.paleo.pan.pl/documents/Kodeks_Etyczny_PAN.pdf.

⁴⁸ Kodeks uchwalony przez Zgromadzenie Plenarne Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich 26 kwietnia 2007 roku Dostęp: <http://www.frp.org.pl/projekty/kodeksfinal.pdf>.

⁴⁹ European Commission. Zalecenie Komisji z dnia 11 marca 2005 r. w sprawie Europejskiej Karty Naukowca oraz Kodeksu Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych. Dostęp: http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/brochure_rights/kina21620b8c_pl.pdf.

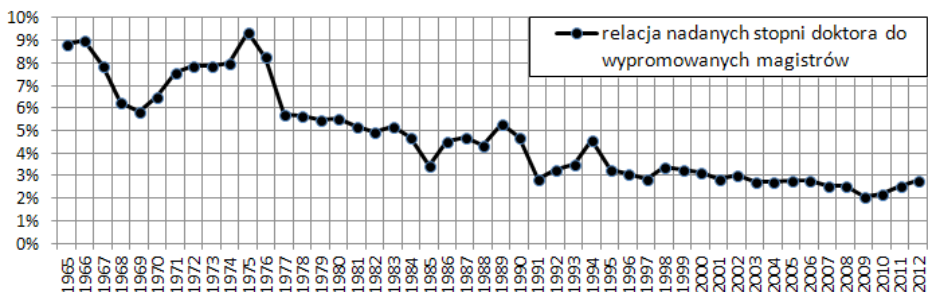
⁵⁰ Załącznik do uchwały Nr 10/2012 Zgromadzenia Ogólnego PAN z dnia 13.12.2012 r. Dostęp: http://www.kancelaria.pan.pl/images/stories/pliki/Uchwała_nr_10-2012_-ZO.pdf.

⁵¹ Zespół do Spraw Dobrych Praktyk Akademickich, który doradza Ministrowi Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Dostęp: http://www.uwm.edu.pl/wnz/sitefiles/file/badania/20120806_rzetelnosc_broszura_fin.pdf.

Kodeksy te zawierają wskazówki w zakresie działalności dydaktycznej, badawczej oraz wspomagania rozwoju młodej kadry naukowej. We wstępie do jednego z nich zawarto uzasadnienie potrzeby takiego kodeksu. „W związku z nasilaniem się procederu plagiatów, coraz częstszymi przypadkami nierzetelności w badaniach naukowych, Senacka Komisja ds. Nauki i Współpracy z Zagranicą przypomina i poleca szczególnej uwadze społeczności akademickiej PAN opracowany przez Komitet Etyki w Nauce PAN Nauk kodeks etyczny uczonego zatytułowany „Dobre obyczaje w nauce. Zbiór zasad i wytycznych”. Jednocześnie, jeden z punktów zawiera zapis: *Pracownik nauki powinien cieszyć się z sukcesów swoich uczniów, gdyż są one także jego sukcesami.*

Liczba studentów, absolwentów, doktorantów przez wiele ostatnich lat szybko rosła, a nie nadążało za tym tempo wzrostu liczby nauczycieli akademickich. Z powodu wieloletowości w statystykach wykazywano więcej etatów nauczycieli akademickich niż samych nauczycieli, co widać gdy liczymy zatrudnionych na pierwszym etacie. Zmiana ustawy Prawo szkolnictwa wyższego z 2011 roku poważnie ograniczyła wieloletowość. Zmieniała się również przez lata relacja pomiędzy absolwentami z tytułem zawodowym magistra w stosunku do wypromowanych doktorów. W liczbach bezwzględnych rośnie w Polsce liczba uczestników studiów doktoranckich, rośnie też, choć zdecydowanie wolniej liczba nadań stopnia doktora. Podkreślić jednak należy, że wzrost ten nie odzwierciedla równomiernego rozwoju przyszłych kadr. W chwili obecnej kształci się ogromna liczba studentów, prawie 50% grupy wiekowej 20–24 lat mężczyzn i ponad 75% grupy wiekowej 20–24 lata kobiet. Jednak wzrost studiujących oraz wzrost liczby wypromowanych magistrów nie przekłada się na proporcjonalny wzrost młodej kadry naukowej. O ile w latach 60-tych i 70-tych XX wieku w zależności od roku otrzymywało stopień doktora od 6 do 9,5% absolwentów studiów magisterskich, to przy niżu demograficznym w latach 80-tych wskaźnik ten mieścił się pomiędzy 6 a 4% w zależności od roku.

Wykres 3. Relacja pomiędzy liczbą doktorantów a liczbą absolwentów ze stopniem magistra w latach 1952–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa Rok XXV (1965) do Rok LXXIV (2014).

Od roku 1990 wskaźnik ten systematycznie opada. W roku 2009 relacja pomiędzy nadanymi stopniami doktora a liczbą absolwentów studiów magisterskich wyniosła jedynie 2,08%. Na tle tego faktu, ciekawym zjawiskiem do wyjaśnienia pozostaje rosnąca relacja uczestników studiów III stopnia w stosunku do liczby studentów I i II stopnia studiów. Może to być ogromny spadek efektywności kształcenia doktorantów, którzy mając lub nie mając stypendiów a mając prawo do pracy zawodowej nie kończą studiów egzaminem doktorskim.

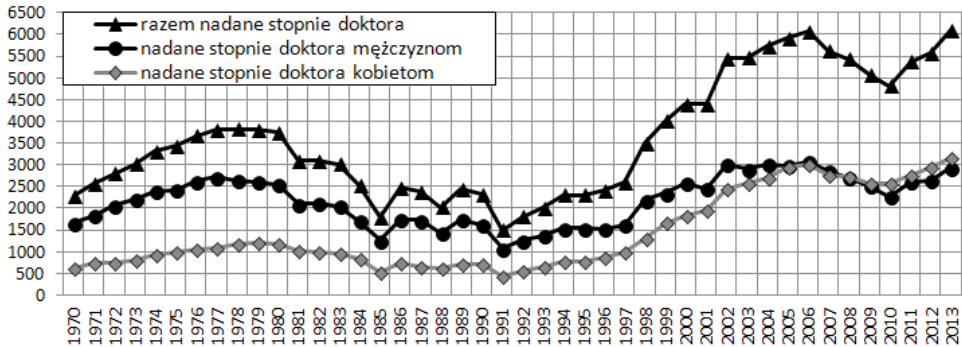
Poniższy wykres wskazuje w układzie wieloletnim stały wzrost liczby kobiet uzyskujących stopień doktora. W ostatnich czasach jedynie 3% magistrów po 4–6 latach zostaje doktorami.

W latach 1994 i 1995 wypromowano rocznie 2300 doktorantów, co jest porównywalne z rokiem 1970 (2290 wypromowanych). Od połowy lat dziewięćdziesiątych systematycznie rosła liczba nadanych doktoratów. W roku 1999, po raz pierwszy po 19 latach spadku liczby nadanych stopni doktora zapoczątkowanego w latach osiemdziesiątych, liczba nadanych stopni doktora przekroczyła poziom 4000 doktoratów, do porównywanej drugiej połowy lat siedemdziesiątych, kiedy to rocznie promowano około 3800 doktorów. Różnicę tą można wytłumaczyć po analizie kierunków, na których realizowano doktoraty. W latach sześćdziesiątych XX wieku w naukach technicznych oraz naukach medycznych promowano największą liczbę doktorów, w stosunku do innych dziedzin nauki. W latach siedemdziesiątych nastąpił dwukrotny wzrost nadanych doktoratów w naukach technicznych. W Polsce był to okres intensywnego rozwoju gospodarczego, opartego co prawda na zadłużeniu, ale dla przeciętnego obywatela postrzeganego jako rozbudowa przemysłu, gospodarki i infrastruktury dla społeczeństwa. Dużo budowano m.in. zakłady przemysłowe z kompletnym wyposażeniem, dlatego było ogromne zapotrzebowanie na inżynierów, na wysoko wykwalifikowanych specjalistów z zakresu nauk technicznych. Kryzys rozpoczęty w roku 1980 dla nauk technicznych trwał do roku 1997. W tych latach nadawanie stopnia doktora w naukach technicznych spadło do poziomu wczesnych lat 60-tych w Polsce. W roku 2010 w naukach technicznych wypromowano 74% doktorów, z liczby jaką corocznie promowano w drugiej połowie lat 70-tych XX wieku. Natomiast po roku 1998 rosła liczba promowanych doktorów nauk humanistycznych, by w 2000 osiągnąć 300% wzrostu doktoratów w stosunku do nadawanych corocznie w II poł. lat 70-tych XX wieku.

W roku 2005 wypromowano 5917 doktorów a w 2006 aż 6072 doktorów. Następne cztery lata notowany był delikatny, ale systematyczny spadek wypromowanych doktorów. Z analizy wykresu można zaobserwować wieloletnią tendencję do osiągania stopnia doktora przez większą liczbę mężczyzn niż kobiet.

Jednak sytuacja uległa zmianie, gdyż liczba uzyskanych stopni doktora przez kobiety i mężczyzn w roku 2006 zrównała się. Natomiast od roku 2008 obserwuje się systematycznie niewielką przewagę kobiet, które uzyskują stopień doktora.

Wykres 4. Nadane stopnie doktora w Polsce w latach 1970 do 2013 w podziale na płeć

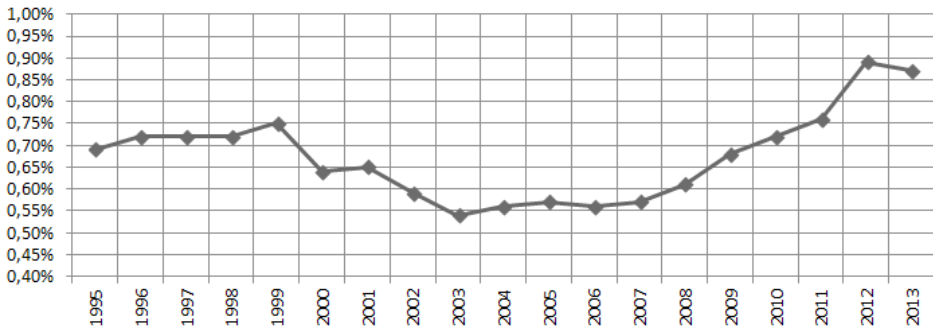

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa Rok XXX (1970) do Rok LXXIV (2014).

Środki finansowe na działalność naukowo badawczą i rozwojową

W Polsce na działalność naukowo-badawczą w ostatnich dwudziestu latach przeznaczano od 0,54 do 0,89 procenta środków finansowych Produktu Krajowego Brutto.

Wykres 5. Nakłady na działalność badawczą i rozwojową w relacji do PKB (w %)

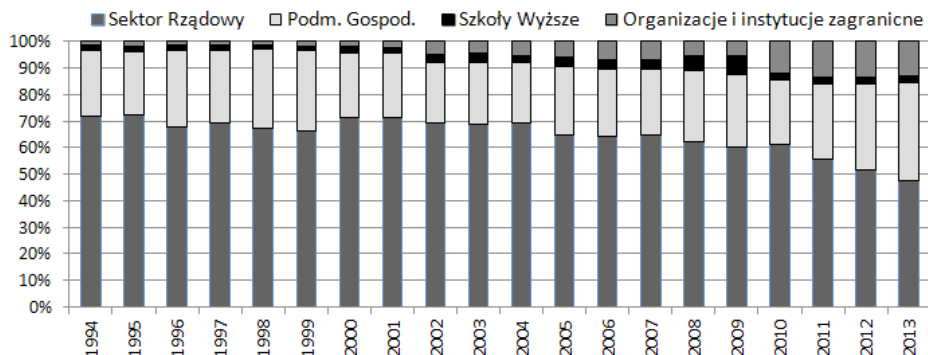

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa Rok XXX (1970) do Rok LXXIV (2014).

Założeniem Europejskiej Przestrzeni Badawczej było, by kraje członkowskie przeznaczały około 3% PKB na działalność naukowo-badawczą.

Na realizację działalności naukowo badawczej polskie jednostki organizacyjne otrzymują środki z kilku źródeł, takich jak: sektor rządowy, podmioty gospodarcze, organizacje non profit, szkoły wyższe – środki wypracowane, oraz organizacje międzynarodowe i instytucje zagraniczne.

Wykres 6. Udział % nakładów finansowych na działalność badawczo-rozwojową

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa Rok L (1990) do Rok LXXIV (2014).

W roku 2010 na działalność badawczą i rozwojową przeznaczono kwotę 10.416,2 mln zł. Pozwala to zaobserwować z roku na rok tendencję rosnącą kwot w cenach bieżących.

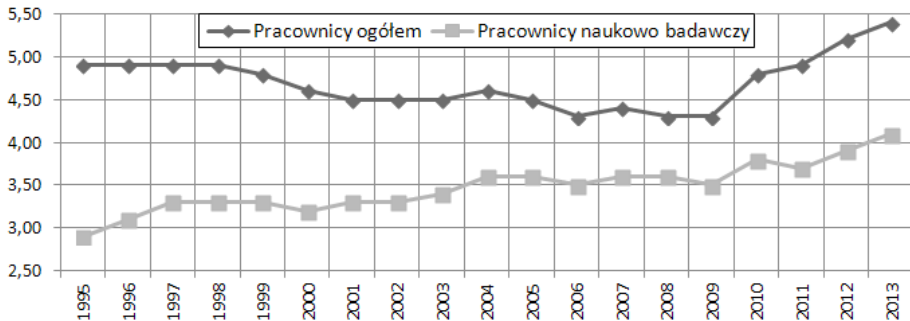
W roku 2013 na działalność badawczą i rozwojową w cenach bieżących przeznaczono kwotę ogółem 14.4234,8 mln zł. Z sektora rządowego wydatkowano na tą działalność 6.814,5 mln zł, podmioty gospodarcze krajowe przeznaczyły 5.384,3 mln zł, szkolnictwo wyższe 307,3 mln zł, sektor prywatnych instytucji niekomercyjnych krajowych (fundacje, partie polityczne, związki zawodowe, związki konsumentów, towarzystw i stowarzyszeń zawodowych, naukowych, religijnych itp. oraz osoby fizyczne) przeznaczyły 25.500.000,00 zł (tj. 25,5 mln zł) a sektor zagraniczny (w tym organizacje międzynarodowe, instytucje i przedsiębiorstwa zagraniczne oraz osoby fizyczne) przekazały kwotę 1.892,1 mln zł.

W związku z programami pomocowymi Unii Europejskiej rośnie udział procentowy tego źródła finansowania polskiej nauki i badań a także działalności rozwojowej. Stopniowo w ostatnich latach wzrasta również udział procentowy finansowania tych działań przez podmioty gospodarcze. Powoduje to zmniejszanie się udziału procentowego sektora rządowego, czyli środków finansowych pochodzących z ministerstw, jednostek samorządu terytorialnego, jednostek naukowych PAN i instytutów badawczych podlegających ministerstwu, powołanych na podstawie ustawy o finansowaniu nauki.

Zabezpieczenie własności intelektualnej w relacji badacz a pracodawca

Na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat z 4,8 do 5,4 wzrosła ogólna liczba zatrudnionych osób w działalności badawczej i rozwojowej, przypadająca na 1000 Polaków aktywnych zawodowo, zamieszkałych w ojczyźnie. W tej grupie w ciągu

Wykres 7. Zatrudnieni w działalności badawczej i rozwojowej na 1000 osób aktywnych zawodowo

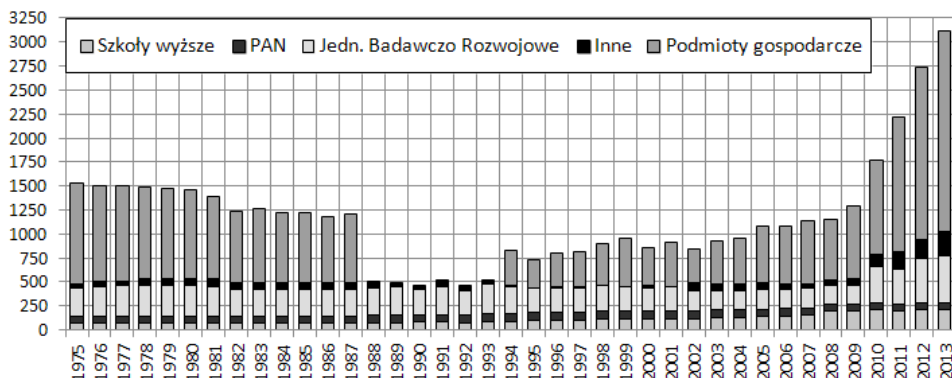
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa Rok L (1990) do Rok LXXIV (2014).

ostatnich 20 lat wzrosła liczba pracowników, zatrudnionych na etatach naukowo badawczych, o jedną osobę (z 3 do 4) przypadających na 1000 osób aktywnych zawodowo.

W roku 2013 ogółem zatrudnionych w sektorze działalności badawczej i rozwojowej było 145.635 pracowników, w tym z tytułem profesora 2.487 osób, doktora habilitowanego 5.239, doktora 21.977, posiadających tytuł zawodowy licencjata lub inżyniera 21.889 osób oraz 6.404 pozostałych pracowników. Wśród pracowników sektora działalności badawczej i rozwojowej na etatach naukowo badawczych w 2013 roku było ogółem 71.472 osób, w tym zatrudnionych jednostkach Polskiej Akademii Nauk 4.873 osoby, w instytutach badawczych 10.611 osób, w podmiotach gospodarczych 17.968 osób, w szkolnictwie wyższym 37.113 osób, w pomocniczych jednostkach naukowych (biblioteki, archiwa) 323 osób i w pozostałych jednostkach 585 osób. Natomiast na stanowiskach technicznych i równorzędnych zatrudniano w 2013 ogółem 14.678 osób, z czego w PAN 1.092 osoby, w instytutach badawczych 4.393 osób, w podmiotach gospodarczych 6.116 osób, w szkołach wyższych 2.979 oraz w jednostkach pomocniczych i pozostałych łącznie 98 osób.

Pracownicy sfery badawczo rozwojowej byli zatrudnieni w jednostkach organizacyjnych, z których można wyróżnić grupy: szkół wyższych, jednostek Polskiej Akademii Nauk, jednostki badawczo-rozwojowe, pomocnicze i pozostałe jednostki badawcze oraz podmioty gospodarcze będące jednostkami rozwojowymi. W roku 2013 było 3.122 jednostek, zatrudniających pracowników w działalności badawczej i rozwojowej. Z tego działalność badawczą i rozwojową prowadziło 215 szkół wyższych, 70 jednostek PAN, 484 jednostki JBR, 2.593 krajowych podmiotów gospodarczych i 137 jednostek pozostałych. Na wykresie brak danych odnośnie podmiotów gospodarczych prowadzących działalność rozwojową w la-

Wykres 8. Liczba jednostek prowadzących działalność naukowo-badawczą w latach 1975–2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa Rok XXX (1970) do Rok LXXIV (2014).

tach 1988 do 1993. Po latach utrzymywania się na zbliżonym poziomie, od roku 2010 zanotowano szybki wzrost placówek badawczo rozwojowych w Polsce.

Na podstawie Zaleceń Komisji Europejskiej postanowiono dostosować zasady właściwe w zarządzaniu własnością intelektualną oraz w działaniach związanych z transferem wiedzy przez uczelnie.⁵² *Zalecenie to wskazuje m.in. na powinność rozpowszechniania przez uczelnie (publiczne instytucje badawcze) wyników badań finansowanych ze środków publicznych oraz skutecznego ich wykorzystywania w celu tworzenia nowych produktów lub usług przy zapewnieniu ochrony własności intelektualnej. Sposobem osiągnięcia ww. celów powinny być: współpraca między uczelniami a przemysłem (działania badawcze realizowane we współpracy lub na zlecenie, prowadzone lub finansowane wspólnie z sektorem prywatnym), udzielanie licencji i tworzenie przedsiębiorstw typu spin-off. W Zaleceniach sugeruje się, aby własność intelektualną rozumieć szeroko. Zgodnie z nimi, transfer wiedzy powinien być strategiczną misją uczelni wyższych, a tworzenie i upowszechnianie strategii politycznych oraz procedur zarządzania własnością intelektualną powinno odbywać się zgodnie z Kodeksem praktyk.*⁵³

Znowelizowana w 2011 roku i latach późniejszych Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym oraz Ustawa o zasadach finansowania nauki przyniosła wzrost zainteresowania prawami zabezpieczającymi własność intelektualną. Wprowadzono zasadę, że szkoły wyższe w swojej działalności powinny kierować się zasadą

⁵² Zalecenie Komisji z dnia 10 kwietnia 2008 r. w sprawie zarządzania własnością intelektualną w ramach działań związanych z transferem wiedzy oraz Kodeks postępowania dla uczelni wyższych i innych publicznych instytucji badawczych (Dz.Urz. UE L Nr 146, s. 19).

⁵³ Opinia prof. dr hab. Michała du Valla napisana na potrzeby Raportu końcowego Modele zarządzania uczelniami w Polsce, sporządzonego na zlecenie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Centrum Badań nad Szkolnictwem Wyższym Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem prof. dr hab. Michała du Vall http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_05/bdfa51cb239812b_beacl2dfa59be461c.pdf s. 137.

poszanowania praw chroniących własność intelektualną. Dlatego uczelnie mają prawo do:

- 1) prowadzenia badań naukowych i prac rozwojowych oraz określania ich kierunków;
- 2) współpracy z innymi jednostkami akademickimi i naukowymi, w tym zagranicznymi, w realizacji badań i prac rozwojowych, na mocy porozumień w celu pozyskiwania funduszy z realizacji badań, w tym z ich komercjalizacji oraz wspierania mobilności naukowców;
- 3) wspierania badań naukowych prowadzonych przez młodych naukowców, w tym przez przeprowadzanie konkursów finansowanych⁵⁴ ze środków na finansowanie nauki.⁵⁵

Znowelizowany art. 6 ust. 1 pkt 1–3 u.p.s.w. akcentuje autonomię uczelni w określaniu *kierunków prowadzenia badań naukowych i prac rozwojowych, w tym również tych, które mogą prowadzić do wytworzenia dóbr niematerialnych. Od polityki uczelni w tym zakresie może więc zależeć ilość tworzonych w niej dóbr niematerialnych. Zarządzanie własnością intelektualną rozpoczyna się już na etapie podejmowania decyzji co do prowadzonych w uczelni badań naukowych i prac rozwojowych oraz współpracy z innymi jednostkami, a także wspierania badań naukowych prowadzonych przez młodych naukowców.*⁵⁶

W szkole wyższej powinien być, zatwierdzony przez senat uczelni, regulamin zarządzania prawami autorskimi i prawami pokrewnymi oraz prawami własności przemysłowej oraz zasad komercjalizacji. Regulamin powinien zawierać: prawa i obowiązki uczelni, pracowników oraz studentów i doktorantów w zakresie ochrony i korzystania z praw autorskich i praw pokrewnych oraz praw własności przemysłowej, zasady wynagradzania twórców, zasady i procedury komercjalizacji, zasady korzystania z majątku uczelni wykorzystywanego do komercjalizacji oraz świadczenia usług naukowo-badawczych oraz zasady podziału środków uzyskanych z komercjalizacji między twórcą będącym pracownikiem uczelni publicznej, a tą uczelnią. Senat uczelni powinien również określić zasady i tryb przekazywania uczelni publicznej przez pracownika, studenta lub doktoranta tej uczelni informacji o wynikach badań naukowych lub prac rozwojowych oraz o *know-how* związanym z tymi wynikami, informacji o uzyskanych przez pracownika środkach z komercjalizacji oraz zasady i tryb przekazywania przez pracownika przysługujących uczelni publicznej części środków uzyskanych z komercjalizacji. W konsekwencji Senat powinien uchwalić zasady i tryb przekazywania pracownikowi przez uczel-

⁵⁴ Ustawa z dnia 30.04.2010 r. o zasadach finansowania nauki.

⁵⁵ Ustawa z dnia 27.07.2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 2005 r. Nr 164, poz. 1365) Art. 6.

⁵⁶ Opinia prof. dr hab. Michała du Valla napisana na potrzeby Raportu końcowego Modele zarządzania uczelniami w Polsce, sporządzonego na zlecenie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Centrum Badań nad Szkolnictwem Wyższym Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem prof. dr hab. Michała du Vall http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_05/bdfa51cb239812b_beaac12dfa59be461c.pdf s. 137.

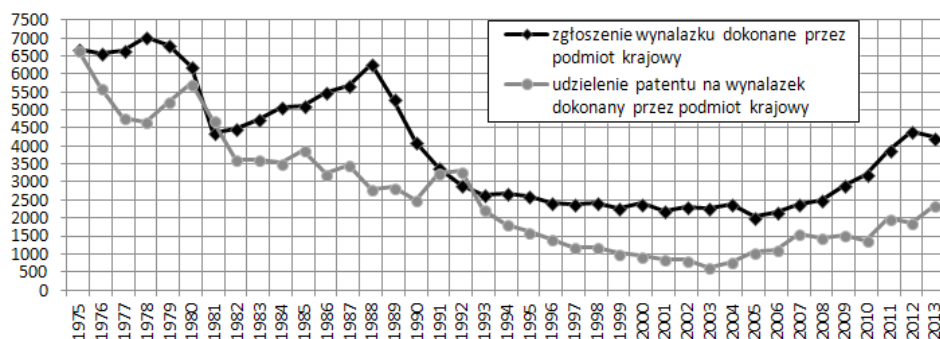
nię publiczną informacji o decyzjach w sprawie komercjalizacji a także zasady i tryb przekazywania przez uczelnię publiczną przysługującej pracownikowi części środków uzyskanych z komercjalizacji. Kolejnymi uchwalanymi przez Senat dokumentami jest regulamin korzystania z infrastruktury badawczej uczelni, określający prawa i obowiązki uczelni oraz jej pracowników, doktorantów lub studentów w zakresie korzystania z infrastruktury badawczej przy prowadzeniu badań naukowych lub prac rozwojowych, a także określający zasady korzystania i wysokość opłat za korzystanie z infrastruktury badawczej do prowadzenia badań naukowych lub prac rozwojowych przez pozostałe podmioty.⁵⁷ Omówienie nakreślonych ustawą treści, które powinny być uwzględnione w regulaminach zarządzania własnością intelektualną w szkole wyższej przekracza objętościowo cały niniejszy artykuł.

Wymiernie efekty prac naukowych

Do wymiernych efektów pracy naukowej, oprócz omówionych wcześniej publikacji oraz związanych z nimi praw autorskich, należą opracowania między innymi wynalazków, które mogą być chronione patentami a także wzorów użytkowych, na które udziela się prawa ochronne. Szczegółowe zapisy mieszczą się w ustawie Prawo własności przemysłowej.

Na wykresie nr 9 przedstawiono zestawienie zgłoszeń wynalazku dokonane przez podmioty krajowe oraz udzielenie patentu przez Urząd Patentowy RP w latach 1975 do 2013. W rozumieniu danych zawarty w Rocznikach Statystycznych RP za wynalazek podlegający opatentowaniu należy uznać nowe rozwiązanie o charakterze technicznym, posiadające poziom wynalazczy (tzn. nie wynikające

Wykres 9. Wynalazki krajowe – zgłoszone i udzielone patenty w latach 1975 do 2013

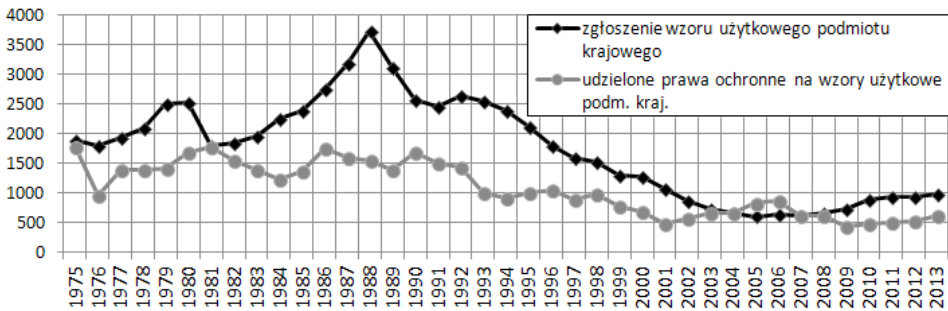
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa Rok XXX (1970) do Rok LXXIV (2014).

⁵⁷ Ustawa z dnia 27.07.2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 2005 r. Nr 164, poz. 1365) Art. 86 c.

w sposób oczywisty ze stanu techniki) i nadające się do przemysłowego stosowania. Wynalazek chroniony jest patentem. Z kolei patent jest rozumiany jako prawo wyłączne udzielane na wynalazek, przez Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej lub Europejski Urząd Patentowy. Treścią patentu jest prawo wyłącznego korzystania z wynalazku na określonym terytorium w sposób zarobkowy lub zawodowy, przez okres i na warunkach określonych w Ustawie Prawo własności przemysłowej lub Konwencji o udzielaniu patentów europejskich.⁵⁸ Czas trwania patentu wynosi 20 lat od daty dokonania zgłoszenia wynalazku.

Z kolei na wykresie nr 10 przedstawiono liczbę zgłoszonych krajowych wzorów użytkowych podlegający ochronie. Za wzór użytkowy rozumie się nowe i użyteczne rozwiązanie o charakterze technicznym, dotyczące kształtu, budowy lub zestawienia przedmiotu o trwałej postaci.

Wykres 10. Wzory użytkowe krajowe – zgłoszenie i udzielone prawa ochronne w latach 1975–2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa Rok XXX (1970) do Rok LXXIV (2014).

Na wykresie nr 11 uwidoczniono liczbę wynalazków zagranicznych, które corocznie są zgłaszane do Urzędu Patentowego RP oraz wynalazki zagraniczne na które udzielono patentu. W Polsce od 2006 roku spada liczba zgłoszeń wynalazków zagranicznych, Natomiast widoczny wzrost udzielonego patentu dla wynalazku zagranicznego wynika z dłuższych analiz przed podjęciem decyzji o udzieleniu patentu a po 2006 roku wzrost udzielonych patentów w związku z przyspieszeniem analizowania wynalazku przed decyzją o patencie.

Ustawa rozróżnia kilka rodzajów licencji, stawiając jednak wymóg zachowania formy pisemnej pod rygorem jej nieważności.⁵⁹ Licencja wygasa najpóźniej z chwilą wygaśnięcia patentu, ale licencjodawca i licencjobiorca mogą przewidzieć

⁵⁸ Akt przystąpienia Polski do **Konwencji o udzielaniu patentów europejskich** Prezydent RP podpisał w dniu 29 grudnia 2003. Akt został opublikowany w Dzienniku Ustaw z 2004 r. Nr 79; poz. 737, a Polska formalnie stała się członkiem Europejskiej Organizacji Patentowej 1 marca 2004 roku.

⁵⁹ Ustawa z dnia 30.06.2000 r. Prawo własności przemysłowej Dz. U. z 2013 r., poz. 1410, Art. 76.

Wykres 11. Wynalazki zagraniczne w Polsce – zgłoszenie i udzielenie patentu w latach 1975–2013

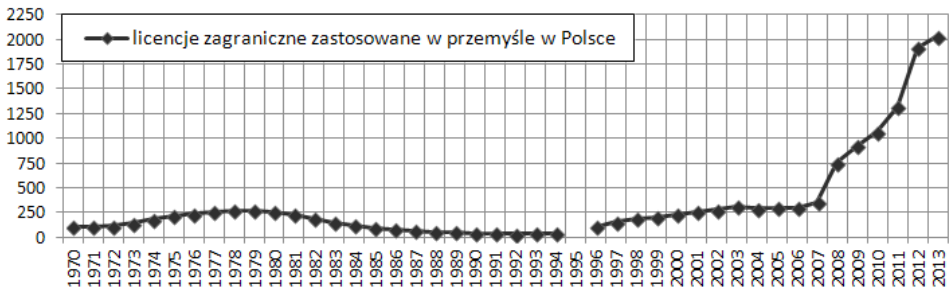
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa Rok XXX (1970) do Rok LXXIV (2014).

dłuższy okres obowiązywania umowy w zakresie postanowień innych niż licencja, które obejmują np. odpłatne świadczenia, konieczne do korzystania z wynalazku.

Licencja ograniczona powstaje gdy w umowie licencyjnej zostanie ograniczone korzystanie z wynalazku. Licencja pełna jest wtedy gdy licencjobiorca ma prawo korzystania z wynalazku w takim samym zakresie jak licencjodawca, ponieważ w umowie licencyjnej nie ograniczono zakresu korzystania z wynalazku. Licencja niewyłączna powstaje gdy umowa licencyjna nie zastrzega wyłączności korzystania z wynalazku w określony sposób. Udzielenie takiej licencji jednej osobie nie wyklucza możliwości udzielenia licencji innym osobom, a nawet jednoczesnego korzystania z wynalazku przez uprawnionego z patentu. Licencję otwartą uzyskuje się przez zawarcie umowy licencyjnej albo przystąpienie do korzystania z wynalazku bez podjęcia rokowań lub przed ich zakończeniem; w tym przypadku licencjobiorca jest obowiązany zawiadomić o tym pisemnie licencjodawcę w terminie miesiąca od chwili przystąpienia do korzystania z wynalazku. Mamy do czynienia z licencją przymusową w sytuacji gdy Urząd Patentowy udzieli zezwolenia na korzystanie z opatentowanego wynalazku innej osoby. Jest to możliwe w sytuacji gdy jest to konieczne do zapobieżenia lub usunięcia stanu zagrożenia bezpieczeństwa Państwa, zwłaszcza w dziedzinie obronności, porządku publicznego, ochrony życia i zdrowia ludzkiego oraz ochrony środowiska naturalnego, zostanie stwierdzone, że patent jest nadużywany lub, że uprawniony z wcześniejszego patentu uniemożliwia (nie godząc się na zawarcie umowy licencyjnej), zaspokojenie potrzeb rynku krajowego przez stosowanie opatentowanego wynalazku (patent zależny), który wkraczałby w zakres patentu wcześniejszego. Wtedy uprawniony z patentu wcześniejszego może żądać udzielenia mu zezwolenia na korzystanie z wynalazku będącego przedmiotem patentu zależnego (licencja wzajemna). Licencja przymusowa jest licencją niewyłączną a korzystający z wynalazku na podstawie licencji przymusowej jest obowiązany uiścić na rzecz uprawnionego opłatę licencyjną⁶⁰.

⁶⁰ Ustawa z dnia 30.06.2000 r. Prawo własności przemysłowej Dz. U. z 2013 r., poz. 1410, Art. 80–84.

Wykres 12. Licencje zagraniczne zastosowane w gospodarce w Polsce w latach 1970–2013

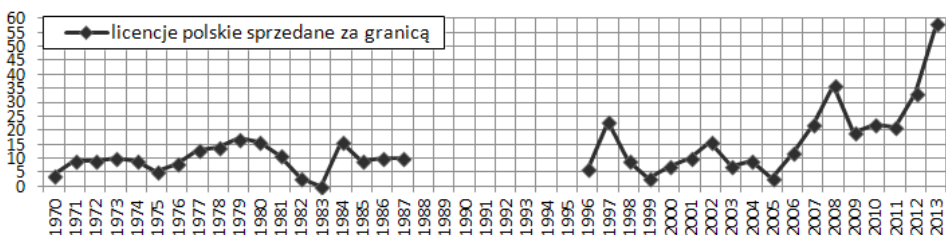
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa Rok XXX (1970) do Rok LXXIV (2014).

Pod pojęciem licencji wykazanych na poniższych wykresach należy rozumieć, zgodnie z definicją Roczników Statystycznych RP, uzyskanie uprawnień do wykorzystania obcych rozwiązań naukowo-technicznych oraz doświadczeń produkcyjnych chronionych w całości lub w części prawami wyłącznymi lub niechronionych prawami wyłącznymi. Natomiast licencje zagraniczne wykorzystywane są to licencje posiadające ważną umowę, które w roku sprawozdawczym wykorzystywano w praktyce gospodarczej.

Wykres nr 13 pokazuje licencje polskie, które zostały sprzedane za granicą. Porównując licencje polskie i zagraniczne widzimy olbrzymią rozpiętość skali liczby licencji. Co prawda od roku 2008 wzrosła nieznacznie liczba licencji polskich sprzedanych za granicą, ale bez porównania w wielokrotnie większej skali od roku 2007 wzrosła liczba licencji zagranicznych zastosowanych w gospodarce polskiej. Na przestrzeni ostatnich siedmiu lat nastąpił 9-krotny wzrost zakupionych do polskiej gospodarki licencji zagranicznych.

Ochrona własności intelektualnej w środowisku społeczności akademickiej oraz pracowników jednostek naukowych, badawczych i rozwojowych, jest istotna zarówno z pozycji pracownika jak i pracodawcy. Nie tylko chroni prawa autorów

Wykres 13. Licencje polskie sprzedane za granicą w latach 1970 do 2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa Rok XXX (1970) do Rok LXXIV (2014).

i wynalazców ale zabezpiecza korzyści majątkowe, rozwija transfer technologii, wpływa na inwestycje zagraniczne, przyczynia się do powstawania nowych produktów jak również zapobiega konfliktom w czasie prowadzenia badań podstawowych, stosowanych i wdrożeniowych.

Co dwa lata wszyscy nauczyciele akademicy podlegają okresowej ocenie (tylko profesorowie co 4 lata), w zakresie właściwego wykonywania obowiązków służbowych oraz przestrzegania prawa autorskiego i praw pokrewnych, a także prawa własności przemysłowej. Przy czym nowelizacja z 2011 r. mówi, że przy pierwszej ocenie negatywnej rektor może rozwiązać stosunek pracy za wypowiedzeniem z nauczycielem akademickim. Natomiast przy kolejnej, drugiej negatywnej ocenie rektor ma ustawowy obowiązek rozwiązania za wypowiedzeniem stosunku pracy z nauczycielem akademickim.⁶¹ Ten zapis ustawy pokazuje znaczenie, jakie ustawodawca przywiązuje do ochrony własności intelektualnej w uczelniach.

Bibliografia

- Kodeks, 2001, *Dobre obyczaje w nauce. Zbiór zasad i wytycznych*, PAN, Wyd. III, Warszawa 2001 http://www.paleo.pan.pl/documents/Kodeks_Etyczny_PAN.pdf.
- Kodeks, 2007, *Kodeks Dobre Praktyki w Szkołach Wyższych*, Zgromadzenie Plenarne Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich 26 kwietnia 2007 roku Dostęp: <http://www.frp.org.pl/projekty/kodeksfinal.pdf>.
- Kodeks, 2012, *Kodeks Etyki Pracownika Naukowego*, Załącznik do uchwały Nr 10/2012 Zgromadzenia Ogólnego PAN z dnia 13.12.2012 r. Dostęp: http://www.kancelaria.pan.pl/images/stories/pliki/Uchwała_nr_10-2012_-ZO.pdf.
- Konwencja, 2003, Konwencja o udzielaniu patentów europejskich z dnia 29 grudnia 2003 r., Dziennik Ustaw z 2004 r. Nr 79, poz. 737.
- MNiSW, 2012, *Rzetelność w badaniach naukowych a poszanowanie własności intelektualnej*, Zespół do Spraw Dobrych Praktyk Akademickich, który doradza Ministrowi Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Dostęp: http://www.uwm.edu.pl/wnz/sitefiles/file/badania/20120806_rzetelnosc_broszura_fin.pdf.
- MNiSW, 2013, *Raport końcowy. Modele zarządzania uczelniami w Polsce*, sporządzony na zlecenie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Centrum Badań nad Szkolnictwem Wyższym Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem prof. dr hab. Michała du Vall http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_05/bdfa51cb239812b_bea12dfa59be461c.pdf.
- Ustawa, 1952, *Ustawa z dnia 10.07.1952 r. o prawie autorskim*, (Dz. U. z 1952 r. Nr 34, poz. 234).
- Ustawa, 1964, *Ustawa z dnia 23.04.1964 r. Kodeks cywilny* (Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93).
- Ustawa, 1974, *Ustawa z dnia 26.06.1974 r. Kodeks pracy 2015* (Dz. U. z 2014 r., poz. 1502).
- Ustawa, 1990, *Ustawa z dnia 12.09.1990 r. o szkolnictwie wyższym* (Dz. U. z 1990 r. Nr 65, poz. 385).
- Ustawa, 1993, *Ustawa z dnia 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*. (Dz. U. z 1993 r. Nr 47, poz. 211).
- Ustawa, 1997, *Ustawa z dnia 26.06.1997 o wyższych szkołach zawodowych*, Dz. U. Nr 96, poz. 590.
- Ustawa, 2000, *Ustawa z dnia 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej* (Dz. U. z 2013 r., poz. 1410).

⁶¹ Ustawa z dnia 27.07.2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 2005 r. Nr 164, poz. 1365) Art.132 i 124.

- Ustawa, 2005, *Ustawa z dnia 27.07.2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym* (Dz. U. z 2005 r. Nr 164, poz. 1365).
- Ustawa, 2007, *Ustawa z dnia 16.07. 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów* (Dz. U. Nr 50, poz. 331).
- Ustawa, 2010, *Ustawa z dnia 30.04.2010 r. o zasadach finansowania nauki*, (Dz. U. z 2010 r. Nr 96, poz. 615).
- Ustawa, 2014, *Ustawa z dnia 11.07.2014 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym oraz niektórych innych ustaw*, Warszawa, dnia 5.09.2014 r., poz. 1198, Art. 1 ust. 111).
- Zalecenie, 2005, *Zalecenie Komisji z dnia 11 marca 2005 r. w sprawie Europejskiej Karty Naukowca oraz Kodeksu Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych*. European Commission
Dostęp: http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/brochure_rights/kina21620b8c_pl.pdf.
- Zaleceni, 2008, *Zalecenie Komisji z dnia 10.04.2008 r. w sprawie zarządzania własnością intelektualną w ramach działań związanych z transferem wiedzy oraz Kodeks postępowania dla uczelni wyższych i innych publicznych instytucji badawczych* (Dz.Urz. UE L Nr 146, s. 19).